

De Vlaamse Beweging weer van wal (1944-1958)

door

Bart DE WEVER

Het Schoolpact luidde eind 1958 een nieuw tijdvak in de Belgische na-oorlogse politieke geschiedenis in. De tot dan overheersende tegenstelling tussen links-vrijzinnig en rechts-katholiek verdween naar het achterplan en zou met de steeds snellere secularisering van de samenleving stelselmatig en blijvend aan betekenis verliezen. De bepalingen links en rechts werden bijgevolg steeds meer afhankelijk van sociaal-economische positionering. De Vlaams-Waalse tegenstelling bleef tot 1959 grotendeels verwijderd van het politieke voorplan omdat ze ondergeschikt werd aan de links-rechts tegenstelling: de Waalse katholieke minderheid was daarbij immers aangewezen op de Vlaamse katholieke meerderheid, de Vlaamse vrijzinnige minderheid op de Waalse vrijzinnige meerderheid. Vanaf dan zouden de communautaire thema's echter de politieke agenda gaan overheersen en de traditionele politieke families steeds sterker gaan verdelen. De Vlaamse en de Waalse Beweging legden respectievelijk hun klerikaal en anti-klerikaal karakter af en kregen beide duidelijk een nieuw elan. De Vlaamse Beweging had zich in de periode 1944-1958 stelselmatig gereorganiseerd. De Waalse Beweging kende vlak na de oorlog en opnieuw na de Koningskwesitie een sterke opstoot, maar was daarna weer beginnen sluimeren, vooral toen ze bevredigd werd door het socialistisch overwicht in de anti-klerikale regering van 1954-1958. De economische crisis op het einde van de jaren '50 schudde haar echter brutaal terug wakker. De bewustwording van de voor Wallonië dramatische omwenteling in de industriële structuren via het Renardisme bezorgde de Waalse Beweging een massaanhang. Deze overwegend socialistische Waalse Beweging trad in wisselwerking met de overwegend rechtse Vlaamse Beweging.

In Vlaanderen kwam men vanaf het einde van de jaren '50 met wisselend succes tot een pluralistische mobilisering rond het evoluerend eisenpakket van de Vlaamse Beweging. Spectaculaire uitingen daarvan waren de marsen op Brussel op 22 oktober 1961 en 14 oktober 1962; de federalistische betoging in Antwerpen op 10 november 1963; de betoging in Antwerpen van het 5 novembercomité op 5

november 1967. Blijkens cijfergegevens van de Rijkswacht waren de marsen op Brussel en de betoging van 5 november 1967 - samen met een FGTB betoging op 18 april 1969 in Charleroi voor meer werkgelegenheid in Wallonië (eveneens met een communautaire inslag dus) - de grootste manifestaties van de jaren '60 in België¹. Het lijkt dus weinig twijfel dat deze manifestaties, als onmiskenbare uitdrukkingen van een herrezen Vlaamse Beweging, er samen met de drukking van de eveneens herlevende Waalse Beweging voor gezorgd hebben dat het communautaire thema prominent op de politieke agenda kwam en bleef. De drukking van de manifestaties, met name op de Vlaamse vleugel van de CVP, was belangrijk². Daarnaast herrees ook het Vlaams-nationalisme in de jaren '60 plots als een feniks uit haar as. Dit kwam tot uiting in de opeenvolgende verkiezingsoverwinningen van de Volksunie.

De ingrijpende omslag in de Belgische politieke geschiedenis kwam uiteraard niet uit de lucht vallen en doet dus vragen rijzen over de periode die eraan vooraf ging, en daarop willen wij in dit artikel de schijnwerper richten. Concreet willen we voor de jaren 1944-1958 op zoek gaan naar de verklaringen voor de terugkeer van de Vlaamse Beweging, naar de pogingen om over de ideologische grenzen heen tot flamingantische frontvorming te komen en naar de situatie van het nationalisme in Vlaanderen.

1. VERKLARINGEN VOOR DE HEROPLEVING VAN DE VLAAMSE BEWEGING

Na de bevrijding zat de Vlaamse Beweging om evidente redenen totaal in het slop. Het elan van de jaren '30, waarbij er een groeiende betrokkenheid was vanwege de linkerkzijde - in het bijzonder de socialisten - in Vlaanderen en waarbij de katholiek-Vlaamse opinie evolueerde naar een politiek nationalistische stelling, werd in september 1944 niet hernomen. Voor velen was de beweging in het beste geval voorbijgestreefd, in het bijzonder dan voor de links-vrijzinnige opinie. De katholieke opinie, traditioneel drager van de Vlaamse Beweging, verzamelde zich in de CVP-PSC, die bij haar

1. J. SMITS, *Inventaris van de betogingen in België 1960-1974*, Leuven, 1982. De marsen op Brussel lokten volgens de rijkswacht respectievelijk 63.000 en 41.000 deelnemers, de betoging van 5 november 1967 33.000. De FGTB betoging bracht 43.000 mensen op de been.

2. Zie hiervoor X. MABILLE, *De houding van CVP en PSC tegenover de communautaire problematiek*, in: *Tussen Staat en Maatschappij 1945/1995. Christen-democratie in België*, Tiel, 1995, p. 378-382.

oprichting in augustus 1945 zowel organisatorisch als inhoudelijk Belgisch unitair werd geconcipieerd. De partij bleef overwegend Vlaams, maar de Vlaamse vleugel stelde zich tot in de jaren '60 minder Vlaamsgezind op dan de Katholieke Vlaamse Volkspartij voor de oorlog. Bijzonder betekenisvol was de afschaffing van de aparte parlamentsfracties: de katholieke Vlaamse kamergroep, in het leven geroepen door Frans Van Cauwelaert in 1919, was immers tijdens het interbellum een belangrijk instrument in de Vlaamse ontvoeringsstrijd geweest³.

De Waalse Beweging, getooid met het aureool van het verzet, kende daarentegen een hevige opstoot. De Waalse opinie was rancuneus omwille van de "Vlaamse" collaboratie en de bevoordeling van de Vlamingen door "Flamenpolitiek" tijdens de bezetting. Het bekende verschil in beeldvorming – het Vlaanderen van de collaboratie en het Wallonië van het verzet – versterkte bij velen de al bestaande gelijkstelling van Vlaanderen met katholiek-rechts en stimuleerde een Waals streven naar autonomie. Belangrijk was het Waals Nationaal Congres dat in oktober 1945 voor het eerst samenkwam en alle strekkingen verenigde: het was bijzonder radicaal en stelde onomwonden dat de Walen in België ernstig achteruit gesteld werden⁴. De opgesomde grieven gaven feitelijk blijk van diepe frustratie omwille van de tanende Waalse sociaal-economische meerderwaardigheid in België. De Waalse Beweging vond vooral gehoor bij de socialistische zijde, die dan ook in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog het federalisme fel propageerde. Op dat ogenblik bestond daarvoor in Vlaanderen dus echter geen steun. Het gebrek aan een Vlaamse tegenpartij maakte dat de Belgische pacificatietechnieken na de oorlog in eerste instantie op Wallonië konden en moesten gericht worden, en dan voornamelijk op de socialistische partij⁵.

Hoe valt de terugkeer van de Vlaamse Beweging te verklaren? Ten eerste kan er gewezen worden op de algemene vaststelling dat het politiek bestel dat na de Tweede Wereldoorlog vorm kreeg, een grondig herwerkte versie is van de democratie die na de Eerste Wereldoorlog werd ontworpen⁶. Er bestaat een anekdote over een radio-

3. E. GERARD, De Katholieken, de Vlaams-Waalse betrekkingen en het probleem Brussel (1944-1961), in: *Taal en Sociale Integratie*, deel 11, Brussel, 1989, p. 274.

4. Zie *Les cahiers des griefs wallons*, publicatie van het Waals Nationaal Congres, Luik, 1947.

5. E. WITTE en H. VAN VELTHOVEN, *Taal en Politiek. De Belgische casus in historisch perspectief*, Brussel, 1998, p. 125.

6. L. HUYSE en K. HOFACK eds., *De democratie heruitgevonden. Oud en nieuw in politiek België 1944-1950*, Leuven, 1995, p. 217.

journalist die zijn eerste uitzending na de bevrijding begon met: "Zoals ik al zei toen men mij op 10 mei 1940 onderbrak...". Ze symboliseert het feit dat de Tweede Wereldoorlog in België uiteindelijk geen fundamentele maatschappelijke breuklijn heeft gevormd. Dit was ook het geval voor de Vlaams-Waalse verhouding. De beweging naar een gelijkberechtigde positie van de Vlamingen in België had haar eindpunt nog niet bereikt. Zo was de taalwetgeving van de jaren '30, die de iure voorzag in de eentaligheid van Vlaanderen, duidelijk nog voor aanvulling vatbaar en bleven de Vlamingen ondervertegenwoordigd in de verschillende geledingen en instellingen van het centrale bestuur.

Maar onmiddellijk na de oorlog werden de Vlaamse verzuchtingen dus van de politieke agenda afgevoerd, dit in tegenstelling tot de Waalse. Er deed zich integendeel een francofone, Belgisch-unitaristische reactie voor: de bestaande taalwetgeving werd op onbevredigende wijze toegepast (in het bijzonder in Brussel en langs de taalgrens), het verfransingsproces in Brussel zette zich sterker dan ooit tevoren door en de epuratie ging gepaard met pogingen langs Franstalige zijde om het verloren terrein te heroveren in het leger, in het gerecht en in bepaalde parastatale instellingen⁷. De talentelling van 1947 - waarvan de resultaten, onder meer omwille van het referendumkarakter van de telling, fel werden betwist door de Vlaamse leden van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht - toonde een onwaarschijnlijke achteruitgang van het aantal Nederlandstaligen, vooral in en rond Brussel, sinds de telling van 1930⁸. Een officiële publicatie van de resultaten dreigde, op basis van de taalwetgeving van 1932, het taalstatuut van een flink aantal Vlaamse gemeenten te veranderen. Een herleving van de Vlaamse Beweging kon in deze omstandigheden eigenlijk niet uitblijven. Of om het met Herman Todts te zeggen: "De omstandigheden hebben er slechts toe bijgedragen dat de rolluiken over het Vlaams bewustzijn werden neergelaten. De deur bleef op een kier openstaan"⁹.

Een belangrijk element in de verklaring van deze continuïteit is het proces van Vlaamse natievorming sinds het einde van de negentiende eeuw. Dit had immers doorheen het Interbellum een beslis-

7. E. WITTE, J.C. BURGELMAN en P. STOUTHUYSEN eds., *Tussen Restauratie en Vernieuwing. Aspecten van de Belgische naoorlogse politiek (1944-1950)*, Brussel, 1989.

8. M. DE METSENAERE, De talentelling van 1947, in: *Taal en Sociale Integratie*, deel 11, Brussel, 1989, p. 175-190.

9. H. TODTS, *Hoop en Wanhoop der Vlaamsgezinden. Kroniek van de Vlaamse Beweging 1944-1954*, dl.1, Leuven, 1961, p. 77.

sende sprong voorwaarts gemaakt¹⁰. Vele stemmen, zeker onder het katholieke bevolkingsdeel, waren verschoven van het Belgische naar het Vlaamse vaderland. Men wenste de ontwikkeling van de Vlaamse natie onder de koepel van de Belgische staat. De moeizaamheid van de strijd voor de wettelijke eentaligheid van Vlaanderen versterkte echter ook een, in de Eerste Wereldoorlog begonnen, evolutie waarbij de beide vaderlanden voor velen niet langer complementair waren; voor hen moest de Vlaamse natie streven naar eigen politieke structuren los van België. Daardoor trad een politiek nationalisme steeds duidelijker in concurrentie met het cultureel nationalisme¹¹. De Vlaamse nationale identiteit was dus al vóór 1940 een stevig geconstrueerde realiteit. De schok van de oorlog en de collaboratie kon de fundamenten van die constructie niet meer aan het wankelen brengen, ze zorgde er enkel voor dat de niet-complementariteit van beide vaderlanden tijdelijk uit het cultureel nationalisme zou verdwijnen.

Het tweede element in de verklaring van de terugkeer van de Vlaamse Beweging is de groeiende impact van sociaal-economische thema's op haar programma. Ondanks de economische inhaalbeweging van Vlaanderen sinds de tweede industriële revolutie en ondanks de economische grieven van de Waalse Beweging, bleven de verhoudingen tot het einde van de jaren '50 duidelijk in het nadeel van Vlaanderen. Wallonië had zijn industriële capaciteit grotendeels behouden en kon na de oorlog profiteren van de vraag naar steenkool en zware industriële producten. Doorheen de jaren '50 bleef de werkloosheid in Vlaanderen dramatisch hoger en de inkomens beduidend lager dan in het Waalse landsgedeelte. In die omstandigheden lag de vervlechting van culturele en sociaal-economische eisen in de Vlaamse Beweging voor de hand. Daarbij speelde de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen een bijzondere rol¹². Met het plaatsen van de Vlaamse vraagstukken op de agenda van de 29ste Vlaamse sociale week, maakte het ACW in 1947 duidelijk dat de christelijke arbeidersbeweging zich opnieuw wilde inzetten voor de

10. L. WILS, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging. Deel II. Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936*, Leuven, 1985, p. 303.

11. Het cultureel nationalisme streeft niet naar het maximaal samenvallen van de politieke structuur met de geconcipieerde natie ("Volk wordt staat") zoals het politiek nationalisme, wel naar de morele en culturele regeneratie van de nationale gemeenschap. Zie hiervoor J. HUTCHINSON, *The Dynamics of Cultural Nationalism. The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, Londen, 1987.

12. Zie hiervoor P. PASTURE, *Kerk, Politiek en Sociale Actie. De unieke positie van de christelijke arbeidersbeweging in België 1944-1973*, Leuven, 1992, p. 270-304.

Vlaamse zaak, zoals zij dat al had gedaan sinds haar ontstaan. ACW'er Gerard van den Daele liet als één van de eersten de Vlaamse grieventrommel roffelen in het parlement met zijn strijd voor de herziening van de repressie- en epuratiewetgeving, voor de naleving van de taalwetgeving en voor billijke taalverhoudingen in de overheidsdiensten. Daarnaast speelde de christelijke arbeidersbeweging een bijzondere rol bij de herinrichting van zowel het Zangfeest als de IJzerbedevaart na de oorlog.

Sociaal-economische thema's werden vooral via de christelijke arbeidersbeweging in de Vlaamse strijd naar voren gebracht; in het bijzonder de eis tot vernederlandsing van het bedrijfsleven en bovenal de eis tot werkverschaffing in Vlaanderen. Het eerste hing samen met het groeiend bewustzijn van de sociale taalgrens die door Vlaanderen liep: de Vlaming die in de administratie of in het bedrijfsleven hogerop wilde, moest Frans spreken. Het is logisch dat deze hinderenis in de opwaartse sociale mobiliteit niet meer werd geaccepteerd door de generaties die sinds de jaren '30 nagenoeg hun volledige opleiding in het Nederlands hadden genoten; zeker niet meer nadat Vlaanderen in de jaren '60 zijn relatief zwakke economische positie definitief achter zich liet. De eis tot werkverschaffing impliceerde onder meer een regionale investerings- en industrialisatiepolitiek, een terugdringen van de massale Vlaamse pendelarbeid naar Wallonië en een verhoging van de Vlaamse deelname aan het middelbaar en hoger onderwijs. Op dit vlak werd ook een brug geslagen naar de Vlaamse werkgevers en de socialistische vakbeweging; dat bleek duidelijk uit de oprichting in 1952 van de Economische Raad voor Vlaanderen, waar naast het Vlaamse ACV onder meer ook de Vlaamse vleugel van het socialistisch Algemeen Belgisch Vakverbond en het Vlaams Economisch Verbond deel van uitmaakten¹³.

Patrick Pasture nuanceert de stelling van Lode Wils dat de Vlaamse beweging voor de christelijke arbeidersbeweging noodzakelijk was om in Vlaanderen een massale aanhang te verwerven, hij noemt het slechts één van de noodzakelijke voorwaarden¹⁴. Alleszins is het omgekeerde wel waar: de christelijke arbeidersbeweging speelde een grote rol bij de communautaire articulatie van sociaal-economische problemen en hielp de Vlaamse Beweging daarmee een cruciale voorwaarde vervullen om (opnieuw) een massa-aanhang te verwerven. Het uitdrukken van sociaal-economische problemen in "nationale" termen, of anders gezegd het verwerven van een sociale

13. H. CLERINX, Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 2774-2777.

14. P. PASTURE, *op. cit.*, p. 303.

lading, is immers noodzakelijk voor een nationale beweging om de transitie te maken van een intellectuele beweging naar een massabeweging¹⁵.

Een derde element in de verklaring van de heropbloei van de Vlaamse Beweging is precies de reeds aangehaalde links-rechts polarisatie in de Belgische politiek na de oorlog. De problemen van repressie en epuratie, de Koningskwestie en de schoolstrijd zorgden ervoor dat het Belgische politieke landschap tot het afsluiten van het schoolpact eind 1958 zou overheerst worden door de tegenstelling tussen rechts-katholiek en links-vrijzinnig. Dit kwam de heropbloei van de Vlaamse Beweging, althans van de massieve katholieke component erin, ten goede doordat deze tegenstelling ten dele overlapte met de Vlaams-Waalse tegenstelling; ze werd bijgevolg gemakkelijk in communautaire termen gearticuleerd en stimuleerde op die manier sterk de herrijzenis van het katholiek-Vlaamse bewustzijn.

Vrijwel onmiddellijk na de oorlog rezen er in katholieke middens stemmen op tegen de uitwassen van de repressie, zeker nadat de katholieken in augustus 1945 uit de regering werden gewipt. Het repressiebeleid van de opeenvolgende "volksfrontregeringen" (tot maart 1947) werd aangevoeld als een anti-Vlaamse en anti-katholieke machinatie. In het bijzonder viseerde men daarbij de besluitwet van 19 september 1945, die onder meer bepaalde dat een krijgsauditeur eigenmachtig mocht beslissen om een medestander van de bezetter, die hij schuldig achtte, in te schrijven op een lijst waardoor de betrokkene vervallen werd verklaard van enkele of alle rechten opgesomd in artikel 123 sexies van het strafwetboek (waaronder het stemrecht). Op die manier werden van eind 1945 tot de verkiezingen van 17 februari 1946 in ijltempo ongeveer 18.000 mensen van hun rechten vervallen verklaard. Daarna viel het tempo van de inschrijvingen op de lijsten van de krijgsauditeurs aanzienlijk terug. Op die manier misbruikte de linkse regering dus inderdaad de burgerlijke epuratie als een electoraal instrument om het potentieel aan katholieke kiezers te verkleinen¹⁶. Tegen de gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946 was het aantal vervallen verklaringen natuurlijk nog gestegen (het werden er uiteindelijk 43.000 tegen eind 1947). Bij die gelegenheid misbruikte de toenmalige regering

15. Zie hiervoor M. HROCH, *From National Movement to the Fully-Formed Nation: The Nation-Building Process in Europe*, in: G. ELEY en R.G. SUNY eds., *Becoming National*, New York en Oxford, 1996, p. 60-77.

16. L. HUYSE, S. DHONDT e.a., *Onverwerkt Verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1991, p. 26-37, p. 145 en p. 274-276.

Huysmans (3 augustus 1946 – 12 maart 1947) trouwens opnieuw de epuratie, deze keer door via de besluitwet van 9 november 1946 het recht om zich kandidaat te stellen te manipuleren. In de senaat vormde zich op dat ogenblik een brede consensus rond de bespreking van een wetsvoorstel om de kandidatuur van veroordeelde incivieken te verbieden, men wilde immers geen mogelijkheid op een tweede Bormsverkiezing. De plotse besluitwet van 9 november 1946 bepaalde echter dat ook mensen tegen wie een onderzoek liep zich geen kandidaat mochten stellen. Zo vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen leek dit op maat gesneden van de Antwerpse oorlogsburgemeester Leo Delwaide, die het lijsttrekkerschap voor de CVP erdoor niet kon opnemen. Het was een bijzonder kiese zaak gezien het feit dat hij de directe electorale concurrent was van de toenmalige eerste minister en Antwerpse burgemeester Camille Huysmans¹⁷. Uiteraard speelde de CVP electoraal in op de repressie en het gebruik ervan door de linkse regeringen: het was de voornaamste reden voor de uitzonderlijk sterke positie die de partij tot 1958 zou innemen¹⁸. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 plaatste de CVP bijvoorbeeld de echtgenote van Delwaide als lijstduwer in Antwerpen met de vraag aan de kiezer om het onrecht tegen Delwaide te wreken: ze haalde 41.486 voorstemmen¹⁹.

De links-rechts tegenstelling rond de repressie heeft de rehabilitatie van wie "fout" was tijdens de bezetting in het Vlaams-katholieke kamp aanzienlijk vereenvoudigd en versneld. Ze bevorderde ook de beeldvorming waarbij men tot vandaag in die opinie meestal spreekt over de "slachtoffers" van de repressie; het streven naar een mildering van repressie en epuratie, en later naar amnestie, werd vrijwel

17. J. HUNIN, *Het enfant terrible. Camille Huysmans 1871-1968*, onuitgegeven doctoraal proefschrift, geschiedenis, Leuven, 1998, p. 538 e.v. Het is opvallend dat Hunin in deze studie Huysmans vrijpleit van iedere verantwoordelijkheid. Hij gaat er daarbij verkeerdelijk van uit dat de onverkiesbaarheid van Delwaide terug te voeren was op de besluitwet van 19 september 1945. Dit was wel het geval bij de parlementsverkiezingen van februari 1945, maar niet bij de betrokken gemeenteraadsverkiezingen. Het lijdt geen twijfel dat Huysmans de volle politieke verantwoordelijkheid droeg voor de dubieuze besluitwet van 9 november 1946 en de daaruit voorspruitende onverkiesbaarheid van Delwaide. Te meer daar de regering zich voor de besluitwet beriep op de bijzondere machten die gezien de oorlogstoestand aan de Belgische regering waren toegekend door wetten van 1939, 1944 en 1945. De oorlog was in november 1946 nog niet juridisch, maar natuurlijk wel de facto voorbij. Huysmans kreeg hierover dan ook op 13 november 1946 een bijzonder snedige interpellatie te verwerken vanwege de katholiek Paul Struye. Zie daarvoor: *Parlementaire Handelingen Senaat*, 13 november 1946.

18. L. WILS, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging. Deel III: Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven, 1989, p. 272. Op deze pagina ook een mooi voorbeeld van hoe de politieke tegenstrevers van de CVP in hun propaganda hierop inspeelden: de CVP afgebeeld als een kloek die collaborateurs allerhande onder haar vleugels neemt.

19. B. DE WEVER, Antwerpen (stad). Na 1945, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 345-351.

exclusief gedragen door de katholiek-flamingantische opinie. Al bij de verkiezingen van 1949 voerde de CVP, onder impuls van P.W. Segers, ondanks felle interne tegenstand, een verruiming door waarbij aan drie gewezen topambtenaren uit de bezettingstijd een parlementair mandaat werd aangeboden, evenwel zonder dat dit leidde tot een aanwijsbare Vlaamse radicalisering van de partij²⁰. Tekenend voor de omslag in de katholieke opinie was de reactie op de dynamitering van de IJzertoren op 16 maart 1946: de eerste aanslag op de toren op 16 juni 1945 had nauwelijks reacties losgeweekt, maar de tweede aanslag gold als een aanslag op de katholieke gemeenschap en op Vlaanderen nu de "rode dictatuur" werd voortgezet ondanks de grote verkiezingsoverwinning van de CVP in februari 1946²¹. Voor de katholieke pers was het een spoorslag om met een strijdbaarder flamingantisme naar buiten te komen.

De links-rechts tegenstelling over de Koningskwestie hing natuurlijk nauw samen met die over de repressie²². Leopold III symboliseerde in zijn persoon immers de hele twistvraag rond een strenge of zachte repressie: was hij de "eerste der incivieken" of had hij, zoals zovelen, om bestwil een accommodatiepolitiek gevoerd jegens de bezetter die geen reden kon zijn tot bestraffing? Dit verklaart waarom Leopold III zelfs fel gesteund werd in het Vlaams-nationalistische kamp²³. De steun voor Leopold III kwam in hoofdzaak van de katholieke gemeenschap, en die was nu eenmaal het sterkst in Vlaanderen; de felste tegenstand werd georganiseerd door de sterke linkerzijde in Wallonië. De CVP exploiteerde de zaak electoraal ten volle, en dit ondanks het feit dat de partijleiding zeker niet onverdeeld voor de terugkeer van Leopold III gewonnen was²⁴. Het uiteindelijke referendum op 12 maart 1950 gaf een meerderheid van 57,68% voor de terugkeer van de koning en toonde de krachtsverhoudingen. Feitelijk bleek er een kloof tussen enerzijds Brussel en de geïndustrialiseerde regio's in Wallonië, die overwegend tegen stemden en anderzijds de rest van België, dat overwegend voor stemde²⁵. Maar de regionale

20. E. GERARD, *op. cit.*, p. 274.

21. L. WILS, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven en Apeldoorn, 1992, p. 248.

22. Voor de geschiedenis van de Koningskwestie verwijzen we naar J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III. De Koning, het Land, de Oorlog*, Tielt, 1994; V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar*, Antwerpen, 1996; P. THEUNISSEN, *1950: ontknoping van de koningskwestie*, Antwerpen, 1984.

23. B. DE WEVER, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek (1949-1965). Het arrondissement Antwerpen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, geschiedenis, Leuven, 1995, p. 84-89.

24. V. DUJARDIN, *op. cit.*, p. 68-76.

25. V. DUJARDIN, *op. cit.*, p. 103-108.

telling van de stemmen en het veel groter aantal ja-stemmers in Vlaanderen maakten dat de uitslag werd geïnterpreteerd als de duidelijkste confrontatie ooit tussen beide landsgedeelten.

Bij de parlementsverkiezingen van 4 juni 1950 haalde de CVP-PSC een absolute meerderheid in het parlement, dankzij de klinkende overwinning van de CVP in Vlaanderen²⁶. De macht van het katholiek-rechtse Vlaanderen was getoond, het stelde de katholieke Vlaamse Beweging in staat om “weer vol rustig zelfvertrouwen de toekomst in te kijken”²⁷. Toen bleek dat men met de troonsafstand van Leopold III in augustus 1950 alsnog het onderspit moest delven, sloeg de stemming om in woedende onmacht. Het herstel van het Vlaams bewustzijn van de katholieke gemeenschap kreeg door deze vernedering een spectaculaire duw, tot en met een korte opstoot van allerhande federalistische intentieverklaringen. De IJzerbedevaart eind augustus 1950 lokte dan ook aanzienlijk meer volk dan de twee voorgaande edities. Er werd opgeroepen tot de oprichting van een Vlaamse Volksbond die het drukingsorgaan moest worden van alle katholieke Vlaamsgezinden; de pogingen om zo’n initiatief van de grond te krijgen zouden echter in de daarop volgende jaren mislukken²⁸. Om de flamingantische ontgoocheling te temperen gaf de CVP in de homogeen katholieke regering Pholien (16 augustus 1950 – 9 januari 1952) ministerposten aan de bekende flaminganten Gerard van den Daele en August De Boodt, laatstgenoemde kreeg als minister van Wederopbouw bovendien nog vóór de IJzerbedevaart de toestemming in zijn budget een toelage van één miljoen frank te voorzien voor de wederopbouw van de IJzertoren.

Ondanks de herleving van de katholieke Vlaamse Beweging zou het homogene katholieke bewind (1950-1954) er echter, door het verzet van de Waalse vleugel van de CVP, verder niet meer in slagen om veel Vlaamsgezinde desiderata te vervullen. De katholiek-Vlaamse wens om via wetgeving de gevolgen van repressie en epuratie te milderen liep op die manier vast, met name het wetsvoorstel De Gryse van 17 augustus 1950 (houdende een machtiging aan de minister van Justitie om in bepaalde gevallen kwijtschelding of vermindering te verlenen van de schadevergoeding opgelegd wegens incivisme) en de geplande herziening van artikel 123 sexies van het strafwetboek. De CVP slaagde er wel in om de publicatie van resul-

26. Hiertoe werd aanzienlijk bijgedragen door de niet-deelname van de Vlaams-nationalisten van de Vlaamse Concentratie.

27. *De Standaard*, 1 juli 1950.

28. B. DE WEVER, Vlaamse Volksbond, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel, 1998, p. 3488-3489; T. VAN MOERBEKE, *op. cit.*, p. 41-71.

taten van de talentelling van 1947 tegen te houden, maar een oplossing ten gronde kreeg ze er niet door. Daartoe had Ludovic Moyer-soen, als minister van Binnenlandse Zaken in de regering Van Houtte (15 januari 1952 – 12 april 1954), nochtans op 27 mei 1952 een wetsontwerp ingediend houdende de instelling van een vaste taalre-geling in bestuurszaken. Hij baseerde zich daarbij deels op de be-sluiten van het Harmelcentrum²⁹. Het ontwerp, weliswaar afgezwakt door amendementen van de socialist Piet Vermeylen, werd door de senaat goedgekeurd; voor het eerst in de geschiedenis door alle ver-kozenen van het Vlaamse land. Het zou echter nooit door de kamer behandeld worden. De CVP slaagde er wel in om de eerste regionale, economische expansiewetten erdoor te krijgen.

Tenslotte is er de links-rechts tegenstelling over de schoolkwestie onder de linkse regering Van Acker (22 april 1954 – 2 juni 1958). Ook deze leende zich tot een communautair discours, zij het minder uitgesproken dan repressie of Koningskwestie. De katholieke agitatie tegen de linkse onderwijspolitiek werd vooral in Vlaanderen zeer hevig gevoerd. Velen zagen hierin "la revanche flamande" voor de vernedering van de Koningskwestie³⁰.

Besluitend kan men stellen over de links-rechts polarisatie in de Belgische politiek tot het einde van de jaren '50 dat ze, gezien de overlapping ervan met de Vlaams-Waalse tegenstelling, aanleiding heeft gegeven tot de communautarisering van in se Belgisch-nationale problemen en op die manier de heropstanding van het Vlaams bewustzijn bij de Vlaams-katholieke gemeenschap sterk heeft gestimuleerd. Anderzijds zou ze er mee voor zorgen dat de Vlaamse Beweging weinig voet aan grond kreeg bij de linkerzijde en maakte ze algemeen Vlaamse samenwerking zo goed als onmogelijk.

2. VRUCHTELOOS OP ZOEK NAAR ALGEMEEN VLAAMSE SAMENWERKING

De geschetste links-rechts tegenstellingen maakten de zoektocht naar een flamingantische samenwerking over de ideologische grenzen heen tot een uiterst moeilijke zaak. De situatie was in dat opzicht enigszins vergelijkbaar met de liberaal-katholieke polarisatie in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het zou de Vlaamse Bewe-ging ernstig hypothekeren in haar aspiratie om werkelijk een bewe-

29. B. MARTIN, De behandeling van het probleem Brussel door het Centrum-Harmel, in: *Taal en Sociale Integratie*, deel 11, Brussel, 1989, p. 125-174.

30. H. TODTS, *op. cit.*, dl. 2, Leuven, 1967, p. 29.

ging te zijn van het Vlaamse volk en ook in haar vermogen om op parlementair vlak resultaten te boeken.

Toch waren er al vrij snel na het einde van de oorlog pogingen om een algemeen Vlaamse samenwerking tot stand te brengen. Een eerste poging daartoe ging uit van het op 12 mei 1945 gestichte August Vermeylenfonds³¹. Het fonds was opgericht door een aantal Vlamingen van socialistische signatuur onder voorzitterschap van Achilles Mussche. Die bewerkstelligde dat de vereniging zich niet als uitgesproken socialistisch presenteerde, maar wel als een algemeen Vlaams, pluralistisch platform: het Vermeylenfonds diende een ontmoetingsplaats te worden waarin een groot Vlaamsgezind front zou kunnen worden gevormd. Aanvankelijk slaagde men er ook in om enkele figuren met een katholieke of liberale stempel in het hoofdbestuur op te nemen. Desondanks werd het Vermeylenfonds dadelijk gecatalogeerd als socialistisch, wat logisch was gezien de naam ervan en het feit dat het de natuurlijke tegenhanger was van de twee bestaande Vlaamse cultuurfonds, het liberale Willemsfonds en het katholieke Davidsfonds. Pas in 1961 zou het Vermeylenfonds zich expliciet tot een vereniging met socialistisch karakter verklaren, dat was de bevestiging van een al lang bestaande toestand. Een socialistisch engagement in de Vlaamse Beweging was vlak na de oorlog natuurlijk geen evidentie. Allicht valt dit niet los te zien van het feit dat op dat ogenblik het politiek nationalisme in Vlaanderen zo goed als verdwenen was, waardoor het perspectief bestond op een louter cultureel nationalistische, Belgisch-loyale Vlaamse Beweging. Het Vermeylenfonds liet er immers geen twijfel over bestaan: "De Vlaamse Beweging van heden heeft volkomen loyaal te staan tegenover België, niet alleen in het belang van België en van de Vlamingen zelf, maar omdat zij het recht niet heeft – vooral niet na deze laatste oorlog – om het gevoel en de wil van de overgrote meerderheid der Belgische staatsburgers te krenken"³². Dit moest de basis zijn van een flamingantische samenwerking, voor het "incivieke" Vlaams-nationalisme was er geen plaats meer. Ook de groeperingen in Wallonië die zich voor het federalisme uitspraken, werden overigens uitgesloten van eventueel overleg.

Eind 1946 nam Mussche het initiatief om maandelijks te vergaderen met vertegenwoordigers van het Willemsfonds en het Davids-

31. Voor de passages over het Vermeylenfonds en voor de verwijzing naar verdere literatuur: B. DE WEVER, August Vermeylenfonds, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 367-370.

32. E. BLANCQUAERT, *Stand en Uitbouw van de Vlaamse Beweging. 3. De Vlaamse Beweging weer van wal*, uitgave van het Vermeylenfonds, Gent, 1948, p. 5.

fonds. Als gevolg van deze gedachtewisselingen organiseerde het Vermeylenfonds een enquête onder vooraanstaande Vlamingen en organismen van de verschillende strekkingen over "de stand van het Vlaamse probleem". Het einde van de linkse regeringen en de vorming van een CVP-BSP kabinet op 20 maart 1947 zetten voor het Davidsfonds het licht op groen om hieraan mee te werken. Het verslag van de enquête somde de "Grievens en Bedreigingen" van de Vlamingen op: de onbevredigende toepassing van de taalwetgeving in de administratie en bij het gerecht; de taaltoestanden bij het leger; de onderwijstoestanden in sommige plaatsen van het Vlaamse land; de taaltoestanden in Brussel; het probleem Limburg (sociaal-economische achterstand); het franskiljonisme in Vlaanderen; de Waalse Beweging³³. Vervolgens zette het Vermeylenfonds op 12 juli 1947 een studievergadering op het getouw onder het motto "De Vlaamse Beweging Nu". Mussche verklaarde de vergadering ook tot een manifestatie van Vlaamse solidariteit en riep op tot het zoeken naar een formule om de samenwerking te bestendigen. De voorzitter van het Willemsfonds, Hans Van Werveke, en de secretaris-generaal van het Davidsfonds, Eduard Amter, kregen daarna de gelegenheid om een verklaring af te leggen. Beide heren beperkten zich evenwel tot een weinig concrete intentieverklaring te willen meewerken aan het bewerkstelligen van eenheid in verscheidenheid³⁴. Amter formuleerde daarbij de nodige godsdienstige reserves en hij liet ook niet na de aanwezigen het veel grotere ledenaantal van het Davidsfonds in het gezicht te wrijven; terwijl dat getal in 1947 zakte tot 73.000, sprak hij over "ruim 80.000 aangesloten huisgezinnen".

Het was duidelijk dat het tot stand brengen van een algemeen Vlaamse samenwerking gezien de geschetste polarisatie tussen vrijzinnig-links en katholiek-rechts een bijzonder heikele zaak zou zijn. Belangrijkste twistpunten bij de besprekingen die volgden tussen de fondsen waren de mogelijke inbreng van "zwarten" enerzijds en van communisten anderzijds. Het Davidsfonds stelde, bij monde van Jozef Clottens, de vraag of het nog wenselijk was "de honderdduizenden, in vele gevallen, onschuldig vervolgd, gebroodroofde en geruïneerde taalgenoten nog langer uit de gemeenschap te sluiten"³⁵. Samenwerken met "zwarten" was echter voor de twee andere fond-

33. E. BLANQUAERT, *Stand en Uitbouw van de Vlaamse Beweging. 1. Verslag over de enquête van het Vermeylenfonds*, uitgave van het Vermeylenfonds, Gent, 1947, p. 14-32.

34. *Stand en Uitbouw van de Vlaamse Beweging. 2. De Studievergadering op 12 juli 1947*, uitgave van het Vermeylenfonds, Gent, 1947, p. 78-83.

35. Citaat uit T. VAN MOERBEKE, *op. cit.*, p. 27.

sen onbespreekbaar. De inbreng van communisten via het Vermeylenfonds, met name dan van Aloïs Gerlo, was dan weer voor het Davidsfonds onbespreekbaar. Onder meer omdat men de communisten zag als de hoofdschuldigen voor de uitwassen van de repressie. Ook uit liberale hoek kwam protest tegen een communistische inbreng, hierbij speelde natuurlijk de invloed van de gewijzigde internationale conjunctuur op de binnenlandse verhoudingen (cf. het begin van de Koude Oorlog in 1947). Op dit vlak diende het Vermeylenfonds dan ook uiteindelijk in te binden. Alleszins was een mogelijke samenwerking voor het Davidsfonds, en zeker voor de figuur van Amter, niet van harte³⁶. De moeilijkheden waren bovendien niet uitsluitend ideologisch: het Davidsfonds was geprikkeld door het feit dat de pers veel meer aandacht besteedde aan de studievergadering van het jonge Vermeylenfonds dan aan het eigen, inhoudelijk gelijklopende, congres van 22 september 1946; men had er moeite mee dat het veel grotere Davidsfonds op voet van gelijkheid met de andere fondsen zou samenwerken.

Uiteindelijk kwam het dan toch tot een doorbraak. Op 26 augustus 1949 tekenden de drie fondsen de beginselverklaring, die sinds begin 1949 werd voorbereid, van een samenwerkingsverband, het Algemeen Vlaams Comité³⁷. Als eerste actie had dit comité op 16 juli 1949 al een motie verspreid waarin het weigerde de nog ongepubliceerde resultaten van de talentelling te aanvaarden. Wellicht speelden Jozef Clottens en Hendrik Fayat, respectievelijk prominent in het Davidsfonds en het Vermeylenfonds, daarbij een belangrijke rol. Samen met Albert Bouweraerts vormden zij immers de Vlaamse component van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht. Toen deze heren begin 1949 zicht kregen op de resultaten van de talentelling, zetten ze een hevig offensief in waarbij ze weigerden om die resultaten te aanvaarden en het verloop van de telling heftig aanvielen.

Op 16 en 17 december 1949 patroneerde het Algemeen Vlaams Comité samen met het Vlaams Economisch Verbond het Algemeen Vlaams Congres³⁸. Het initiatief daartoe ging uit van de Vereniging van Vlaamse Studenten, maar de rol daarvan was louter en alleen organisatorisch³⁹. Sprekers van diverse strekkingen lieten de Vlaam-

36. L. WILS, Edward Amter, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 57, nr. 3, september 1998, p. 160; L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, III, p. 281.

37. Zie hiervoor G. DURNEZ, Algemeen Vlaams Comité, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 255-256.

38. Zie hiervoor G. DURNEZ, Algemeen Vlaams Congres, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 256.

39. M. VLAYEN, *De evolutie van de Vereniging van Vlaamse Studenten: 1938-1962*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, geschiedenis, Leuven, 1982, p. 35.

se grieventrommel nogmaals roffelen. Eensgezind werden standpunten ingenomen over de talentelling, de taalwetgeving, de vastlegging van de taalgrens, sociaal-economische thema's en zelfs over de vraag om "alle uitwassen en overdrijvingen der repressie ongedaan te maken"⁴⁰.

Zowel het optreden van het Algemeen Vlaams Comité als het Algemeen Vlaams Congres oogstten heel wat weerklank in de media. Men slaagde er echter niet in de Vlaamsgezinde verzuchtingen op de politieke agenda te krijgen, daarvoor was de politieke situatie onder de regering Eyskens (11 augustus 1949 – 6 juni 1950) immers veel te precair. De toenemende polarisatie in 1950 rond de Koningswestie maakte de samenwerking trouwens ook steeds moeilijker, na juli 1951 liep ze dood. Er waren daarna wel nog mislukte pogingen om onder de vlag van de drie fondsen op te treden, bijvoorbeeld bij de vorming in 1952 van een Nationaal Guldensporencomité dat de feestelijkheden ter gelegenheid van 650 jaar Guldensporenslag moest coördineren. Amter trad daarbij echter vaak eigengereid op en liet organisaties toe van Vlaams-nationalistische signatuur waarvan de standpunten inzake federalisme of amnestie de toetreding van de andere fondsen in de weg stonden. Van Werveke en Mussche contacteerden elkaar in dergelijke gevallen om te vermijden dat het label van de drie fondsen zou worden misbruikt⁴¹.

Een korte opstoot van algemeen Vlaamse samenwerking kwam er toen de nieuwe linkse regering Van Acker (22 april 1954 – 2 juni 1958) op 10 juni 1954 overging tot de officiële publicatie van de resultaten van de fel betwiste talentelling van 1947. Als gevolg daarvan werden met de wet van 2 juli 1954 de gemeenten Sint-Agatha-Berchem, Evere en Ganshoren aan de Brusselse agglomeratie toegevoegd, verder kregen alle gemeenten met minstens 30% Franstaligen de uitwendige tweetaligheid opgelegd en werd aan vier Vlaamse randgemeenten een tweetalig statuut opgelegd⁴². De drie fondsen kwamen desondanks in eerste instantie niet tot een gezamenlijke actie; Willemsfonds en Vermeylenfonds deden wel een vergeefse poging om via een gezamenlijke protestbrief en eigen moties drukking uit te oefenen op de linkse opinie. De algemeen Vlaamse actie kwam er wel op initiatief van een aantal Vlaamsgezinde socialisti-

40. *Handelingen van het Algemeen Vlaams Congres. Brussel 17-18 december 1949*, Brussel, 1951.

41. R. DE GROOF, De rol van de drie Fondsen als Vlaamse drukkingsgroepen in het taalpolitiek besluitvormingsproces rond Brussel (1958-1963), in: *Taal en Sociale Integratie*, deel 11, Brussel, 1989, p. 203.

42. De taalwet van 1932 voorzag nochtans alleen voor taalgrensgemeenten in deze mogelijkheid.

sche politici, in het bijzonder de Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx. Wellicht was ook minister Piet Vermeylen hierbij betrokken: hij was weliswaar verantwoordelijk voor de publicatie van de talentelling, maar hij diende tegelijkertijd een wetsontwerp in om de gevolgen ervan voor de Vlamingen te verzachten⁴³; Vermeylen had ook een grote rol gespeeld bij de goedkeuring door de Vlaamse, socialistische senatoren van het wetsvoorstel Moyersoën⁴⁴. Er werden in het najaar van 1954 in Antwerpen, Leuven en Gent volksvergaderingen belegd waarop telkens een Vlaamsgezind politicus uit elk van de drie traditionele partijen het woord voerde. Tevens werd er in de schoot van het Comité voor Cultuurverspreiding een pluralistische groep gevormd, met onder meer vertegenwoordigers van de drie fondsen, die zorgde voor een memorandum met de Vlaamse verzuchtingen dat in februari 1955 aan de Eerste Minister werd overhandigd⁴⁵. Plannen werden gesmeed voor een massaal Vlaams petitionnement. De samenwerking verzandde echter door de snel toenemende polarisatie rond de schoolstrijd. Die zou tot 1959 het levensbeschouwelijke water veel te diep maken voor algemeen Vlaamse actie. De drie fondsen bleven in die periode naast elkaar actie voeren. Een ontmoetingsplaats voor Vlaamsgezinden van de verschillende ideologische strekkingen bleef wel de op 6 januari 1953 gestichte Stichting Lodewijk De Raet⁴⁶.

Besluitend over de pogingen tot algemeen Vlaamse samenwerking in de periode tot 1958 kan men stellen dat zij door de politieke omstandigheden geen duurzaam resultaat hadden. Bijgevolg kon de Vlaamse Beweging op parlementair vlak geen noemenswaardige resultaten afdwingen. Het flamingantisme kon, zeker na de afwikkeling van de Koningskwestie, een duidelijke invloed doen gelden in de katholieke zuil. Maar voor de vervulling van (katholiek-)flamingantische wensen kon de CVP in het parlement niet rekenen op haar Waalse vleugel. De zwakte van de liberale en socialistische flaminganten in hun respectieve politieke families bleek overduidelijk uit

43. Zie hiervoor *Parlementaire Handelingen Kamer*, 10 juni 1954; W.R. JONCKHEERE, *Jan Verroken. Van Harmelcentrum tot Hertoginnendal als "architect" van de taalwetgeving*, Wielsbeke, 1992, p. 154-158.

44. M. DE METSENAERE, *art. cit.*, p. 184, wijst op de enigszins dubbelzinnige strategie van de Vlaamse socialisten waarbij ze enerzijds de Waalse eis tot publicatie van de resultaten van de talentelling steunden, maar anderzijds samen met de Vlaamse liberalen de wetenschappelijke vastlegging van de taalgrens vroegen.

45. W.R. JONCKHEERE, *op. cit.*, p. 161-162.

46. M. LAMBERTY en R. ROELS, Stichting Lodewijk De Raet, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 2863-2864; H. TODTS, *op. cit.*, dl. 1, p. 199.

de publicatie van de resultaten van de talentelling. De Vlaamse liberalen en socialisten deelden wel de opvatting dat er een wetenschappelijke vastlegging van de taalgrens moest komen (wat bleek uit hun steun voor het wetsvoorstel Moyersoën), maar ze schaarden zich uiteindelijk zonder enige Vlaamse garantie achter de Waalse eis tot publicatie van de telling en ze accepteerden de nefaste gevolgen daarvan. Frans Van Cauwelaert deelde mee aan het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond in november 1955: "Heropleving van de Vlaamse Beweging hangt vooral van de katholieken af"⁴⁷.

3. DE SITUATIE VAN HET NATIONALISME⁴⁸

Het Vlaams-nationalisme werd beschouwd als de lokale variant van de ideologie die verantwoordelijk was voor de gruwel van de Tweede Wereldoorlog. De repressie veegde het georganiseerde politiek nationalisme in Vlaanderen volledig van de kaart. Het is dus niet verwonderlijk dat het anti-belgicisme in Vlaanderen onmiddellijk na de oorlog zo goed als verdwenen leek. Vele vroegere Vlaams-nationalisten sloten het Belgisch vaderland opnieuw in het hart. Zo verklaarde Herman Wagemans op het eerste Paascongres der Vlaamse Jongeren in april 1948 dat het anti-belgicisme een overwonnen standpunt was, hij beleed zijn geloof in een oplossing van het Vlaamse vraagstuk binnen België. Het sentiment werd verwoord door de eerste heruitgave van *De Standaard*, door de groep rond Tony Herbert, die wel weer aanknoopte bij het flamingantisme maar dan met een afwijzing van de vroegere fouten en een Belgisch-nationale geloofsbelijdenis⁴⁹. Bij de verkiezingen van 1946 bleek duidelijk dat het voormalige nationalistische potentieel in Vlaanderen partijpolitiek was opgezogen door de CVP.

Voor velen zou het nieuwe geloof echter niet blijven duren. Lode Wils: "Al was in heel Europa het nationalisme ongeloofwaardig geworden, nadat het in de tussenoorlog zijn hoogtepunt had gevonden in het fascisme, toch ligt het voor de hand dat niet alle gelovige flaminganten Herbertianen waren geworden. Bovendien zouden velen die het door de schok van de oorlog geworden waren, het niet blijven. Sommigen zouden het, door de schok van de repressie, zelfs niet

47. *De Standaard*, 15 november 1955. Geciteerd in H. TODTS, *op. cit.*, dl. 2, p. 36.

48. Tenzij anders vermeld is dit deel gebaseerd op B. DE WEVER, *Herrijzenis...*, passim; B. DE WEVER, Het Vlaams-nationalisme na de Tweede Wereldoorlog. Verrijzenis of Herrijzenis?, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, p. 277-290.

49. Zie G. DURNEZ, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant (1914-1948)*, Tielt, 1985.

lang blijven; anderen zouden afhaken na de gedwongen troonsafstand van Leopold III"⁵⁰. Op het aangehaalde Paascongres werd de Brabançonne al door radicale jongeren uitgejouwd; en Wagemans zou in 1954, als eerste verkozen op een Vlaams-nationale lijst na de oorlog, naar het parlement gaan. De tweede heruitgave van De Standaard, door de NV De Schakel, onderscheidde zich van de eerste (herdoopt tot De Nieuwe Gids) door haar weigering om de collaboratie te veroordelen. Daarmee was het blad natuurlijk nog niet Vlaams-nationalistisch, maar het was toch duidelijk dat de trouw aan België hier al niet meer onvoorwaardelijk was en dat men bijgevolg feitelijk de Vlaamse natie als uitgangspunt koos. Het blad opende op die manier mee de deur voor de terugkeer van een politiek nationalisme in Vlaanderen.

Voor een verklaring van de herrijzenis van het Vlaams-nationalisme als zelfstandige politieke strekking na de oorlog kan men verwijzen naar de algemene verklaringen voor de terugkeer van de Vlaamse Beweging in zijn geheel. Maar gezien het odium van de actieve collaboratie was een terugkeer van het Vlaams-nationalisme toch veel minder evident. Hier moet gewezen worden op de cruciale rol van de repressie. Die maakte de getroffen Vlaams-nationalisten immers tot een sociale subgroep die op zichzelf was aangewezen om materieel te overleven. Een zekere reorganisatie drong zich als het ware op om de onderlinge solidariteit te organiseren. Op die manier ontstonden er al onmiddellijk na de oorlog her en der verenigingen van "zwarten" onder één of andere sociaal-culturele dekmantel, vaak waren het allerhande volkskunstgroepen. Zo groeiden er bijvoorbeeld verschillende jeugdgroepen die zich speciaal richtten tot kinderen uit "getroffen gezinnen". Al snel bestond er dus weer een zeker nationalistisch weefsel, in het bijzonder dan in de steden, die voorzagen in de nodige sociale anonimiteit.

Openlijke politieke, Vlaams-nationalistische actie was in de eerste jaren ondenkbaar, maar het verzet tegen de repressie bood een eerste strijdthema. Periodieken als Rommelpot en 't Pallieterke maakten daarvan het hoofddoel van hun bestaan. Rond dit thema kon men de brug slaan naar de grote katholiek-flamingantische familie; dat kwam bijzonder duidelijk tot uiting in het Jezuïetentijdschrift De Vlaamse Linie, het weekblad was dan ook een machtig wapen voor de CVP om zich van electorale steun te verzekeren in repressiekringen⁵¹. Dit was des te meer nodig aangezien de repressie ook zorgde voor de eerste partijpolitieke reorganisatie van het Vlaams-nationalisme: bij

50. L. WILS, *Van Clovis tot Happart*, p. 250.

51. Zie hiervoor K. DRABBE, *De Vlaamse Linie en de heropleving van de naoorlogse Vlaamse Beweging*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 57/4, 1998, p. 217-236.

de verkiezingen van 1949 diende de Vlaamse Concentratie inderhaast samengestelde lijsten in met de bestrijding van de repressie als enige echte thema. Men hoopte op die manier het vroegere electorale potentieel van het Vlaams-nationalisme opnieuw los te weken uit de CVP. De Vlaamse Concentratie behaalde een 100.000 stemmen, daarmee was het Vlaams-nationalisme tot zijn harde kern herleid; neergeslagen maar nog niet verslagen.

De Vlaamse Concentratie kende nog een sluimerend bestaan tot 1954. Ze werd beheerst door ouderen uit verschillende strekkingen van het vooroorlogs nationalisme. De programmateksten die ze verder aannam, waren dan ook verwarde samenvoegingen van allerlei ideeën die gangbaar waren tijdens het Interbellum. Daardoor was de Vlaamse Concentratie niet de voorganger van de Volksunie zoals ze vaak werd voorgesteld: noch qua programma, noch qua politiek personeel. Bij de verkiezingen van 1954 werd ze verdrongen door een nieuw initiatief, de Christelijke Vlaamse Volksunie. Dit vluchtig kartel tussen nationalist, dissidente katholieke middenstanders en dito landbouwers behaalde echter niet veel meer stemmen en verdween na de verkiezingen. De enige verkozen, Wagemans, stapte over naar de in het najaar van 1954 opgerichte Volksunie. Deze partij opteerde van meet af aan voor het federalisme als uitgangspunt. Ze sloot aan bij het studiewerk geleverd in de periode 1950-1954 door het Vlaams Comité voor Federalisme, waarvan de eerste Volksunie-voorzitter Walter Couvreur trouwens voorzitter was geweest. Dit comité was er in 1952 in geslaagd om samen met Waalse federalisten – onder meer mensen uit het Harmelcentrum die daarin geen Vlaamse, federalistische gesprekspartners vonden – een gezamenlijk ontwerp van federale grondwet op te stellen. Bij de verkiezingen van 1958 werd de Volksunie door de schoolstrijd verpletterd onder de electorale hamer van de christelijke eenheid tegen de linkse regering. De doorbraak kwam er echter wel in de jaren '60. Het lijkt geen twijfel dat voor velen in de Volksunie het federalisme van meet af aan slechts een tactische keuze was, een vehikel waarop een emotioneel anti-Belgicisme en een radicaal rechts gedachtengoed kon worden meegevoerd. Ook hier moet opnieuw gewezen worden op de bijzondere rol van de repressie: die gaf immers een sterke voeding aan het emotioneel anti-Belgicisme, het werd in allerhande radicaal rechtse groepen gekoesterd en doorgegeven aan de volgende generaties⁵². Deze strekking zou de opkomst van een sociaal-democratische en reformistische tendens in de Volksunie vanaf de jaren '60 met

52. Zie ook L. Vos, De rechts-radicaliteit in het Vlaams-nationalisme, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 52/3, 1993, p. 129-149.

lede ogen aanzien. Uiteindelijk zou een breuk tussen beide vleugels onvermijdelijk worden.

Zeker niet alle Vlaams-nationalisten steunden de heroprichting van een Vlaams-nationale partij. Velen, bijvoorbeeld Hendrik Borignon, geloofden in de oprichting van een niet-partijpolitieke beweging die pressie moest uitoefenen, vooral dan op de Vlaamse CVP. Nadat de Vlaamse Concentratie haar onmacht had getoond bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1952, ging deze strekking over tot de oprichting van de Vlaamse Volksbeweging (VVB). De organisatie kwam echter niet van de grond en viel stil toen een aantal van haar drijvende krachten in 1954 de overstap maakte naar de partijpolitieke optie. De restanten van de VVB voegden zich eind 1954 dan maar samen met de restanten van de Vlaamse Concentratie in een coalitie van ontgoochelden die tot mislukken was gedoemd. Eind 1955 trachtte men vergeefs de zaak nieuw leven in te blazen door samenwerking met de Vlaamse Strijdcentrale, een eenmansbeweging van Flor Grammens. In 1956 volgde de derde en definitieve start van de VVB. De vereniging pakte uit met een gematigd programma waarin alle eisen waren opgenomen die de Vlaamse Beweging in de jaren '60 naar de doorbraak zouden voeren en die de basis konden zijn voor een brede Vlaamse mobilisatie. Contacten met de christelijke arbeidersbeweging bleven niet uit en men kreeg de steun van de katholiek-flamingantische pers. Wellicht zagen velen in CVP-kringen de VVB als een potentieel wapen tegen een mogelijke doorbraak van de Volksunie. Alleszins zou de VVB een bijzonder belangrijke rol gaan spelen bij de succesvolle mobilisaties van de niet-partijpolitieke Vlaamse Beweging vanaf het einde van de jaren '50. Zo werd het Vlaams Actiecomité voor Brussel en Taalgrens organisatorisch totaal door de VVB overheerst.

Het feit dat een succesvolle reorganisatie van het Vlaams-nationalisme - zij het via een partij of een beweging - tot de jaren '60 uitbleef, hing natuurlijk samen met het overheersen van de links-rechts tegenstelling. Voor velen was de eenheid van het rechts-katholieke, Vlaamse kamp belangrijker dan het reveal van een zelfstandige Vlaams-nationale beweging. Dit bleek bijvoorbeeld uit de oproep van 't Pallieterke om bij de schoolstrijd-verkiezingen van 1958 enkel voor de kamer op de Volksunie te stemmen teneinde de mogelijke absolute meerderheid van de CVP in de senaat niet in gevaar te brengen. Desondanks is het duidelijk dat de Vlaams-nationale strekking in de jaren '50 stelselmatig veld won. Een bewijs hiervoor is dat zij met groeiend succes de Belgisch-loyale flaminganten de wacht aanzegde bij de organisatie van zowel het Zangfeest als de IJzerbedevaart.

4. SLOTBESCHOUWING

L. Wils concludeert over de impact van de Eerste Wereldoorlog op de Vlaamse Beweging dat ze erdoor voor lange tijd werd weggeveegd waar ze al zwak stond, maar versterkt werd waar ze al ingeplant was⁵³. Men kan een analoge conclusie trekken over de impact van de Tweede Wereldoorlog. De groeiende steun van vrijzinnige kant werd erdoor tot in de jaren '60 grotendeels afgebroken. De socialistische en liberale flaminganten bleven na de oorlog duidelijk minoritair in hun respectieve politieke families. De steun van die families was essentieel om op wetgevend vlak tot resultaten te komen, maar zij konden daarop geen doorslaggevende invloed uitoefenen. Het herstel van het Vlaams bewustzijn bij de katholieke gemeenschap gebeurde daarentegen relatief snel, zij bleef de drager bij uitstek van de Vlaamse Beweging. Het zou weliswaar geruime tijd duren voordat de flamingantische vleugel in de CVP opnieuw op een politiek nationalistisch standpunt kwam; dit gebeurde geleidelijk doorheen de jaren '60, in wisselwerking met de Waalse Beweging en onder druk van het Vlaams-nationalisme. Dat Vlaams-nationalisme tenslotte werd na de Tweede Oorlog aanvankelijk zo goed als weggeveegd. Het zou echter herrijzen om in de jaren '60 sterker te worden dan het voorheen ooit geweest was. Steun voor het Vlaams-Waals federalisme zou, aangezien het zich plaatste buiten de hernieuwde Belgische consensus in Vlaanderen, tot het einde van de jaren '60 de grens blijven bepalen tussen flamingantisme en Vlaams-nationalisme.

53. L. WILS, *Van Clovis tot Happart*, p. 204.